

1. Бондаренко О.Я. Философия выживания этноса. – Б.: Илим, 1998.
2. Альтшуллер Г. С. Найти идею. Введение в теорию решения изобретательских задач. – Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1991.
3. Зиновьев А. А. Запад. – М.: Центрполиграф, 2000.
4. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли.
5. См., например: <http://ru.kllproject.lv/e-volyutsiya-cheloveka-zakonchilas.html>

Салморбекова Р.Б.,
Бишкек, Кыргыз Республикасы

СОЦИАЛДЫК ЖЕТИМЧИЛИК – МАҢКУРЧУЛУК КЫРГЫЗ КОМУНУН КАЙГЫСЫ

Улуу дүйнөлүк жазуучу, кыргыз элинин чырагы Айтматов Чыңгыз Төрөкулович жарым кылым мурун ааламдашуу шартында руханий баалуулуктардын аралашып, алмашуу учурунда коомдогу «маңкуртчулук» деген келечектин коркунуч кубулушу тууралуу жазып кеткен. Мына бүгүн кыргыз коомунда өз тарыхын, тилин, дилин жада калса өз канынан жаралган балдарын таштаган энелер жөнүндө маселени көмүскөдө калтыруу биз үчүн эң чоң жоготуу.

Адам факторунун маанилүү башаты – бул балдар маселеси: алардын социалдык жашоо деңгээлин, укуктарын коргоо, социалдашуу процессиндеги социалдык тарбия маселелери, өзгөчө кароосуз балдар, социалдык жетимдер, балдар үйлөрүндөгү социалдык адаптация өнөктүктөрүн жөнгө салуу – цивилизациялуу коомдун социомаданий миссиясы.

Азыркы жаштарда эң негизги ролду акселерациондук процесстер жана жашоо шартынын өзгөрүшү, жыныстык жашоонун эрте башталышы буга себеп. Жылдан жылга өспүрүм кыздардын арасында кош бойлуулуктун өсүшүнүн жыйынтыгында социалдык жетимдердин саны көбөйүүдө. Энелердин өздөрү жаңы төрөгөн балдарынан баш тартуусу – кадимки социалдык көрүнүштөргө айланууда. Энелик жүрүм-турумунда социалдык факторлордун ролу эң чоң. Алсак, 2014-жылы «My Family» өкмөттүк эмес уюму жүргүзгөн иликтөөнүн жыйынтыгына таянсак, Кыргызстанда 117 балдар үйүндө 11 миңден ашуун бала тарбияланат. Анын 84 мамлекеттик жана 33 жеке балдар үйү, Чүй облусунда – 38 %, Ысык-Көл облусунда – 14 %, Бишкек шаарында ң 21 %, калган областар биригип – 27 % түзөт. Балдардын көбү бул жактарда ар кандай себептерден улам калышкан: ата-энесинин бирөө көз жумган (22%); үй-бүлөнүн каржылык оор абалы (21%); ажырашуу (14%); мигранттардын балдары (37%) жана болгону 6% балдардын гана ата-энесинин экөө тең жок, томолой жетимдер.

Акыркы алты жылда Кыргызстанга Россия Федерациясында иштеп жүргөн мигрант энелер төрөп таштап кеткен балдардын 63ү эмгек жана социалдык өнүктүрүү министрлиги тарабынан алынып келинди. Алардын сегизин гана өз таята-таенелери асырап алса, калганы балдар үйүнө өткөрүлгөн.

Жетим балдар категориясынын эң негизги бөлүгү ата-энелери коомчулукта терс жүрүм-турумдарынын натыйжасында укуктан ажырагандар («социалдык жетимчилик»). Кыргызстандагы социалдык жетимдик көп изилдөөчүлөрдүн назарында актуалдуу маселелерден болуп калууда. Айрыкча, азыркы дүйнөлүк коомчулукта болуп жаткан «криминализмдин», «экстремизмдин», «терроризмдин», ошондой эле, «баңгилик», «аракечтик», «арамзалык», «кыянаттык», «ачкөздүк», «шалаакылык» сыяктуу залалдуулук

шарттарында балдарды социалдык тарбиялоонун көйгөй маселелерин илимий талдоого алуу абдан маанилүү болуп олтурат.

Кыргызстанда балдар үйүндөгү социалдык жетим балдардын көбөйүүсүн кыскартуу багытында мамлекеттик чоң стратегиялык программаларды кабыл алуу зарыл. Алсак, тышкы мигранттардын бойго жете элек балдары бар энелерди өлкөдөн чыгууга уруксат бербөө. Ата-эненин баланы табуу, асыроо жана багуу багытында жоопкерчилигин жогорулатуу.

Үй-бүлө институтун бекемдөө боюнча жаштарга массалык маалымат каражаттары аркылуу туура багыт берүү. Улуттук педагогиканын методдорун билим берүү тармагында кеңири колдонуу жана аны инновациялык ыкмалар менен айкалыштыруу.

Балдар үйүндө тарбиячыларды атайын курстардан окутуу талап кылынат. Себеби, балдар үйүндө иштеген адистердин 25 % педагогикалык билими жок жана алар психологиялык абалы начар балдар менен иштөө ыкмаларын билишпейт. Мындай абалга тарбиячыларга төлөнгөн маянанын аздыгы, иштеги мотивациянын жоктугу себепкер болууда. Демек, тарбиячыларды маал-маалы менен атайын даярдалган курстардан өткөрүү зарыл.

Тажырыйбалуу социалдык педагогдор тарабынан балдар үйүндөгү балдардын адаптация жана дезадаптация процесстериндеги кыйынчылыктарын алдын алуу боюнча улуттук педагогикага негизделген атайын усулдук программаларды иштеп чыгуу талаптандырылат.

Балдар үйлөрүндө келген-кеткен балдарды кабыл алууда каттоого алуу процессиндеги баш аламандык байкалат, себеби интернаттан чыгып кеткен балдардын каттоолорун кездештирген жокпус. Кыргызстан боюнча бирдиктүү балдарды каттоо базасын түзүү керек. Балдар үйүндө тарбияланып жаткан жана андан чыгып кеткен балдар тууралуу кеңири камтыган маалыматтык базага муктажбыз.

Аалиева Ш.К.,

философия илимдеринин кандидаты, доцент

КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТҮҮЛҮГҮНҮН КАЛЫПТАНУУ ПРОЦЕССИНДЕ Ч. АЙТМАТОВДУН МАҢКУРТ ЖАНА МАРГИНАЛ КӨЙГӨЙЛӨРҮНҮН ЧАГЫЛДЫРЫЛЫШЫ

Көптөн күткөн *саясий эркиндикке* ээ болуу менен Совет бийлигинин тоталдуу көзөмөлдүгүнөн кутулуу постсоветтик өлкөлөрдө, алардын ичинде Кыргыз Республикасында да чечүүнү талап кылган бир кыйла *социалдык-экономикалык маселелердин* пайда болушу менен коштолду. Жалпы жонунан мындай маселелер *рухий дөөлөттөр* менен *коллективизм* үстөмдүк кылган **Чыгыш цивилизациясынын** чегиндеги тарыхый өнүгүүсүндө *капитализмди* аттап, *феодализмден социализмге секирик сымал* өтүп кеткен **кыргыз элинин** *материалдуулуктун культу*н эш туткан **Батыштан** экспорттолуп келген *демократия, эркиндик, рынок мамилелери, индивидуализм* ж.б. жаңы баалуулуктарга *психологиялык да, социалдык да, экономикалык да жактан* даяр эместиги менен байланышкан.

Модернизациялоонун бүгүнкү күндөгү теориясы элдерди жалпы дүйнөнүн өнүгүндө өнүктүрүп, салттуу коомдун структураларын базар (рынок) экономикасына ээ заманбап, индустриалдык коомго өткөрүүнү ниет кылууда. XX кылымдын 60-жылдарында Батыш социологиясында *“индустриалдык коом”*¹ деп аталган теория өнүктүрүлө баштаган.

¹ Караңыз: Антология русской классической социологии. – М., 1995; Буржуазная философия XX в. – М., 1974; Буржуазная